

VERWARRING VAN OUDE NAMEN EN EEN WESTERWOLDSE KOEKOEK

DIE ONS UIT DE KLEM HELPT

Joh. van Klinken

Er zijn plakkaten van ondermeer 1672 en 1738 voor Groningen en Ommelanden (1) die zich richten op het nemen van maatregelen tegen schadelijk geachte vogelsoorten: Roecken, Kraijen, Kauen (alleen 1738), Ravens, Klemvogels, Boomvalcken, Ganze-Arens (alleen 1672), Hanebijters, Aaxters, Hout-Aaxters, Spraen en Musschen. We lichten uit dit rijtje even de Klem en de Hanebijter, als twee kennelijk verschillende soorten. Bedoeld worden de (Bruine) Kiekendief en de Havik (of eventueel Sperwer=Kleine Havik), maar we stellen de vraag: wie is wat?

De oude namen zijn nogal eens misverstaan. Reeds de konstatering dat we in Noord-Nederland met twee verschillende soorten te maken hebben is in conflict met bijvoorbeeld de naamlijst van Albarda (2). Deze lijst geeft als volksnamen voor de Kiekendief ondermeer Klem en Hanebijter en wordt in dezen door vele woordenboeken (3) en vogelboeken (4, 5) geciteerd. In zijn boekje Aves Frisicae komt De Vries (6) echter tot de eenduidige keuze 'Hanebijter = Kiekendief'. De recente Avifauna van Friesland (7) zegt zonder aarzeling hetzelfde: Hoannebiters of Hoanskrobbers zijn betrekkelijk algemeen in Friesland. Ook in onze provincie duikt de naam regelmatig op, bijvoorbeeld in oude straatnamen van Groningen, Ballo, Scheemda en Beerta (Hoanebieters-gaangk). Een bezwaar tegen de toekenning 'Hanebijter = Kiekendief' zou kunnen zijn dat een Kiekendief geen volwassen kippehaan kan slaan. De logikus, die overigens met een enkele andere vogelnaam ook wel eens in moeilijkheden komt, moet bij een aanvaarding van deze toch wel vaststaande (7) toekenning dan maar denken aan jonge haantjes of aan Kemphanen.

De naam Klem of Klemvogel is van oorsprong een algemene naam: =stootvogel = roofvogel = vogel die zijn prooi klemt. Meer speciaal werd de naam gebruikt door valkeniers, die Havik en Sperwer gebruiken, maar die niet veel hebben uit te staan met Kiekendieven. De Vries (6) noemt als volksnaam voor de Havik in Oost- en Noord-Friesland: Klemvogel en Kleamp Fūgl. In 'Vogels van Friesland' (7) komt de naam Klem niet voor. In onze provincie is de naam recentelijk nog gehoord door Mevr. A.M. Nieuwenhuijs in Westerwolde en wel voor een Sperwer, de 'kleine' Havik. Al met al zouden we dus willen stellen:

HANEBIJTER = KIEKENDIEF en KLEM = HAVIK of soms SPERWER

Echter, helaas, dit is omgekeerd aan wat Ter Laan (8) zegt in zijn Groninger Woordenboek en wat in de Grauwe Gors 6 (maart 1978) geciteerd werd. Ter Laan zegt: Hanebijter = Havik en Klem = Bruine kiekendief, kortweg en zonder bronvermelding. Wat nu?

Om uit de impasse te komen waarin Ter Laan ons gebracht heeft, gaan we naar de Koekoek. We lezen bij Garthoff (5): 'Een streping op een witte achtergrond maakt dat de Koekoek nogal eens wordt aangezien voor een Sperwer. In de gauwigheid is die gelijkenis zelfs zo dat men eeuwenlang geloofd heeft, tot in de wetenschapsboeken toe, dat alle Koekoeken tegen de herfst in Sperwers veranderen, zo de winter doorbrachten en dat het voorjaar te vieren door weer terug te veranderen in Koekoeken.'

Met of zonder naamsverwisseling, Ter Laan brengt in zijn woordenboek dit schone verhaal dicht bij huis in twee versies:

bij Koekoek: 'Volgens 't volksgeloof verandert de Koekoek op 't eind van Augustus in een Valk' (Blaauwvaalk = Sperwer, zou ik willen verbeteren), en bij Klem: 'Een Koekoek is 't eerste jaar een Valk, het tweede jaar een Klem en pas het derde jaar Koekoek; aldus 't volksgeloof in Westerwolde.'

De laatste versie zou mijns inziens ook kunnen zijn: de vogel is in zijn eerste jaar Koekoek, wordt dan Blauwvaalk en is pas in zijn derde jaar uitgegroeid tot Klem. Hoe het verhaal ook moge zijn, deze 'klem' is een Havik en niets anders.

In een groter taalverband kan 'Klem' als algemene naam voor stootvogel wel weer in een andere richting gespecialiseerd zijn/worden. Een Schots/Keltische naamlijst (9) geeft voor Blauwe, Bruine en Grauwe kiekendief respectievelijk: Clamhan Chearc, Clamhan Ldin en Clamhan Gorn en voor Buizerd kortweg Clamhan (= Klem). Dit vindt echter plaats aan de andere kant van de Noordzee, ver van Groningen.

Literatuur

1. op het Provinciaal Archief van Groningen, met dank voor de vriendelijke hulp van de Heer J. Meinema.
2. Albarda, H. (1897) Aves Neerlandica; Naamlijst van Nederlandsche Vogels.
3. Keurmeester-Kozijn (1941) Woordenboek der Nederlandsche Taal deel VII.
4. Oort, E.D. van (1930) Ornithologia Neerlandica.
5. Garthoff, B. (1971) Vogel van de week, Ploegsma, Amsterdam.
6. Vries, T.G. de (1928) Aves Frisicae, Leeuwarden.
7. Vogels van Friesland (1976), De Tille, Leeuwarden. met dank aan de Heer J. Boersma en de Heer B. van der Veen voor persoonlijke mededelingen.
8. Laan, K. ter (1928) Nieuw Groninger Woordenboek.
9. Bannerman, D.A. (1963) The birds of the British Isles, part 12, Oliver & Boyd.

VOORBEELDEN VAN SOORTBESCHRIJVING VOOR 'HET BOEK'

Om de soortbewerkers van het boek Avifauna van de provincie Groningen wat te stimuleren volgen hier nog 4 voorbeelden van een soortbeschrijving (een dwaalgast, een onregelmatige gast, een doortrekker en een jaarvogel). Hopelijk vinden de soortbewerkers nog wat steun en ideeën in deze voorbeelden.

VAAL STORMVOGELTJE *Oceanodroma leucorhoa* (Vieillot)

Onregelmatige gast

Tussen 1877 en 1922 zijn er maar liefst 38 vogels aangetroffen langs de Groningse Kust, waarvan 22 in de jaren 1900-1910 (opgaven van Albarda en Snouckaert in het Tijdschrift der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging 1893-1908, uit *Ardea* 1: 108 en opgaven van het Zoölogisch Museum van Amsterdam).

Deze vogels werden in de volgende maanden aangetroffen: september (4), oktober (7), november (11), december (9), januari (2), februari (3) en maart (1).

De meeste exemplaren, misschien wel allamaal, zijn bemachtigd door op het wad 'staltnetten' te plaatsen. Daarmee werd vooral vóór 1912, toen er een Vogelwet tot stand kwam, op grote schaal langs de kust gevangen. De vo-